

իր բաղձանքին հասնիլ՝ եւ ոչ մէկը մինչ ցայսօր. եւ արդեօք պատճառը ինչ է, Միարան հաւանութեան պակասութիւնը:

Ասանկ ալ մենք իմակ կը ջանանք Հայոց եկեղեցիին մէջը Երզնէոն հաստատելու. « Միարան հաւանութեան »: Մեր այս բաղձանքը Արշալուսի միջոցաւ, հրատարակելով յայտնեցինք ազգիս, եւ որուն կողմանէ ընդհանուր լուսիւրն մը տեսնելով (որ հաճութեան նշան է) քաջալերուեցանք եւ ուրիշ լրագրաց մէջ ալ ուղեցինք ղիտաւորութիւննիս ղնել, որով եւ Ազգին կամբը հասկնալ:

Երբ մէկը Եւրոպական տաճար մը կը մտնէ ինչպէս չհիանար անոնց վսեմ ժամերգութիւնն, եւ ինչպէս ջերմնաւանդութիւնը չաւելնար Երզնէոնին հեշտ ներդաշնակութիւնն: Եւրոպայ Հէկից Սինակոկային մէջ անգամ Երզնէոն կը զործածին,

եւ մենք ղեւ. ասանկ՞ ձայներով շարունակենք մեր եկեղեցական ասմունքը:

Հին ժամանակը ինչ երաժշտական զործի որ կայ եղեր՝ գանոնք զործածք են նախնիք եկեղեցական պաշտամանց մէջ, ինչպէս ծնծղայն եւ այլն. ետքը երաժշտութեան արճեստը կատարելագործուելով Երզնէոն հնարեցաւ, որ ծնծղայն անկի գերագանց ըլլալով՝ հիմակ ալ պետք է զայն զործածենք:

Ի՛նչպէս պիտի պայծառանայ եւ վսեմնայ Հայոց եկեղեցական ասմունքը երբ մանկանց հեզ ու չափաւոր ձայներուն հետ ընկերացեալ Երզնէոնով կատարուի Հայաստանեայց պաշտամունքը:

Մնամ ձերում Յարգութեան,

նուաստ ծառայ

ԳԱԼԱԻՍ ԿԱՍԱՆԳԻՆ

ՀԱՆԴԻՍՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԴԿԱՆ

ՀԱՍԱՆ ՌԻԶԱ ՓԱՇԱ.

HASSAN-RIZA PACHA.

Հասան Ռիզա փաշան ծնաւ. 1812ին: Արքունեաց մէջ մեծնալով՝ շուտով իւր կատարելութիւնները Սուլ-

Hassan-Riza Pacha naquit en 1812. Elevé dans le palais, il ne tarda pas à se faire remarquer par le

ՀԱՍԱՆ ՌԻԶԱ ՓԱՇԱ.— HASSAN RIZA PACHA.

թան Մահմուտին ճանցցունել տուաւ, որ անոր այլ-խոյժ բնութեանը մէջ մտնելով գուշակեց ու տեսաւ այն մարդն՝ որ Ետրերը զործի մէջ մեծ գործունեւիւն

sultan Mahmoud. Devinant dans cette nature vive l'homme qui, plus tard, parvenu aux affaires, devait y déployer une si grande activité, ce souverain l'éleva,

պիտի բանեցրնէր. 1828ին զինքը սենեկապանութեան պաշտօնին հասուց, եւ քիչ ժամանակէն առանց մանուկ հասակին հայելու՝ առաջին սենեկապետ անուանեց : Այս դժուարին պաշտօնները տասըմէկ տարի կատարեց Ռիզա, եւ զիտցաւ իւր տիրոջը անքերի վըստահութեանն ու պաշտօնակցացը համարման ինքզինքը արժանի ընել : Ուստի եւ 1839ին Էրբոր Ապտիւ-Մեհիտ բազաւորեց, զինքը մարաշխտ արքունեաց անուանեց. եւ հետզհետեւ հրամանատար կայսերական բիկնապահաց եւ ոստիկան պատերազմի : Այս մեծ պաշտօններու մէջ իւր կարգադիր հանձարն Էրեւան էլաւ : Ինքն էր որ ամենէն առէլի իւր ուղղադատ ու հաստատուն մտքովը կնկաւորեցաւ ու ի գործ կրնէր իւր բազաւորին բարեկարգութեան խորհուրդները : Երէք տարուան մէջ բոլորովին կարգաւորեց զօրքն եւ հինգ գնդի բաժնեց, որոնք միշտ կազմ եւ պատրաստ էին կայսերութեան ճր եւ իցէ կողմն հասնելու : Սահմանեց որ զինուորքը վիճակաւ ընտրուին, զինուորական պարտաւորեալ պաշտօնը հինգ տարի որոշեց, եւ զօրաւոր պահեստի գունդ մը կազմեց :

Իւր հաստատամտութենէն նուաճուած էկան զինուորագրեցան բոլոր զէնք կրելու կարողութիւն ունեցող մարդիկ : Սակայն այս զարգացման ու բարեկարգութեանց դժմոճոցութիւններ էլան. հարկ էլաւ յառաջադիմութեան ընթացքը քիչ մը դադրեցընել, եւ Ռիզա վաշան առ ժամամակ մի գոն ընել անոր, որ տասըհինգ ամիս գործէր քաշուէցաւ : Վաճառակաւութեան եւ հասարակաց, շինուածոց ոստիկանութեան հասնելով, անոր մէջ էսա իւր խելքն ու գործունէութիւնը ցուցուց Ռիզա : Իրեն բոլորովին նոր Էդած նիւրին մէջ ալ շուտով առաջին կարգի օրէնսդիտաց աստիճանն հասաւ, եւ Տաճկաստանի վաճառակաւութեան օրինաց զիրքը պարգեւեց : Նորէն պատերազմի ոստիկան անուանեցաւ եւ սկսած զինուորական բարեկարգութիւնները տարուան մը մէջ շատ առաջ տարաւ, մինչեւ որ Դանուբեան իշխանութեանց դժուարութիւնները դուրս էլան : Պուրսալի ու Սելանիկի կուսակալ կարգուելով տարի մը կառավարեց այն գաւառը. եւ Էրբոր անճնական առողջութեանը համար հարկադրեցաւ քիչ մը քաշուիլ հանգչիլ, հետը տարաւ բոլոր տեղացւոց ցաւը : 1834ին մեծ ծովակալ անուանեցաւ, եւ Էրկու ամիս Էսքը Էրբորդ անգամ ոստիկան պատերազմի, եւ զօրաց բարեկեցութեանը տարած խնամօքն այնչափ սիրելի էլաւ անոնց, որ շատ պարագաներու մէջ իբրեւ իրենց բարեբարը իւր անունը հռչակեցին, եւ մասնաւոր կերպով Շուսլայի մէջ լորտ Ռակլանի եւ Սկըր-Առնոյ մարաշխտին առջեւ : Նորէն գործէր հեռացաւ,

en 1828, à la dignité de chambellan et bientôt, malgré sa jeunesse, à celle de premier chambellan. Pendant les onze années qu'il remplit ces fonctions délicates, Riza Pacha sut mériter la confiance entière de son maître et la considération de ses collègues. Aussi, quand, en 1839, Abdul-Medjid fut élevé à l'empire, il le nomma maréchal du palais, puis successivement, commandant en chef de la garde impériale et ministre de la guerre. C'est dans ces importantes fonctions que son génie ordonnateur se révéla tout entier. Ses vues droites et positives le rendaient plus propre que tout autre à saisir et à mettre à exécution les plans de réforme de son souverain. En trois ans, il organisa l'armée ; il la divisa en cinq corps toujours prêts à se porter sur les différents points de l'empire. Il institua le tirage au sort, fixa à cinq années la durée obligatoire du service militaire et établit une réserve considérable.

Subjugués par sa fermeté, tous les hommes en état de porter les armes vinrent sans murmurer se ranger sous les drapeaux. Cependant, au milieu des progrès rapides de la réforme, quelques mécontentements se manifestèrent ; un instant d'arrêt dans cette voie d'amélioration était nécessaire. Riza Pacha fut sacrifié pour un temps. Pendant quinze mois il resta éloigné des affaires. Appelé ensuite au ministère du commerce et des travaux publics, il y déploya la même intelligence et la même promptitude d'exécution. Dans une matière si nouvelle pour lui, il s'éleva presque aussitôt à la hauteur des publicistes les plus éminents et dota la Turquie du code de commerce. De nouveau ministre de la guerre pendant une année, il fut à même de mettre à profit l'organisation militaire qu'il avait créée quand des difficultés survinrent au sujet des Principautés Danubiennes. Il n'en fut pas moins destitué de ses fonctions et envoyé comme gouverneur à Brousse et Salonique. Pendant un an il administra cette province, et, quand sa santé le força de prendre du repos, il emporta dans sa retraite les regrets des populations. Nommé grand amiral en 1834 et deux mois après ministre de la guerre pour la troisième fois, les soins qu'il apporta au bien-être de l'armée lui gagnèrent l'affection des troupes, dont les acclamations le proclamèrent leur bienfaiteur en tant de circonstances et entre autres à Choumla en présence de lord Raglan et du maréchal de Saint-Arnaud. Éloigné de nouveau des affaires, rappelé et écarté

դարձեալ կանգուեցաւ. Եւ քաղաքական դժուարութեանց համար վերստին պաշտօնէն ձգուեցաւ. բայց պատերազմի ոստիկանութեան մէջ այնչափ արդիւնք ցուցուցեր էր որ դիւրին չէր իրեն արժանի յաջորդ գտնել. ուստի Եւ հինգերորդ անգամ Սերասբերութեան պատիւն ամբարձաւ, Եւ մինչեւ ցայսօր իւր պաշտօնը կվարէ : Եռանդուն հայրենասիրութեամբ մշտավառ՝ կենաց օգտաւետ ընթացքը կշարունակէ մեծանուն Ռիզա փաշա, Եւ սկսած բարեկարգութիւններն օր ըստօրէ յառաջ կտանի նոյն գործունէութեամբ, նոյն կորովով Եւ արագութեամբ իբրեւ թէ դարձեալ երիտա սարգական հասակին մէջ ըլլար, Եւ արժանի կըլլայ մեծապէս իւր ազնուամիտ բազաւորին վստահութեանը, որ ոչ էրբէք վրայէն պակած է :

encore, à la suite de difficultés diplomatiques, l'importance qu'il avait donnée au ministère de la guerre était trop grande pour qu'on pût facilement lui trouver un successeur. Aussi fut-il, pour la cinquième fois, promu au séraskiérat, dont il exerce encore aujourd'hui les fonctions. Toujours animé du plus ardent patriotisme, il poursuit une carrière si bien remplie en consolidant de jour en jour l'œuvre de réforme qu'il a si promptement accomplie et en justifiant ainsi de plus en plus par la même activité, la même énergie, la même promptitude d'exécution que dans ses jeunes années, la confiance que n'a jamais cessé de lui témoigner son noble souverain.

Կ Ե Ն Յ Ա Ղ Օ Գ Ո Ւ Տ Բ Ա Ն Ք

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ.

Բ.

Դարձնենք աչքերնիս երկրիս վրայի բոյսերուն ու տունկերուն՝ Եւ զարմանաք : Արդարեւ զարմանալի բաներ են այն բոյսերն, որ իրենց պտուղներովը զնեղ կսնուցանեն, ծառանիդ կանցընեն, գեղեցիկ տերեւներով գլուխնիդ շուք կընեն, գետինը կանաչ գորգով մը կպատեն, ուր աչքերնիդ կերբան կը կհանգչին ու կգոարձանան : Դիտեցէք անտարբեր աչօք էրէ կընար, սա ծաղկըներն որ կարիլ մը ցողով ու արեւուն ձառագայրովը կբուսնին, ցօղին զովորիւնը Եւ արեւուն պայծառութիւնը վրանին ունենալով, որ փայլկելու համար կարբըննան Եւ ննջելու համար թերթերնին տերեւնին կամփոփեն, լուսով կգոարբանան կբացուին, Եւ փոքրկին թիջ մը սաստիկ փչած բամիովը կբարշտմին կմեռնին. մեր կենացը տրտմալի օրինակ. այսպէս վշտաց կամ հիւանդութեան թերեւ հողմովը մեր կեանքն ալ կը բարշտմի կանցնի : Այս գոյնզգոյն ծաղկըները ազնիւ շղաշատեռ մի են գոր աչ Տեառն երկրիս վրայ տաբածած է. բարակաման ասղնեգործ մի է գոր դարերը կարող չեն մաշեցընել, այն դարերն որ հոյակապ Բաբելոնը փռչոյ մէջ թաղեցին, հրաշակերտ Անին կոյտ ասերակաց դարձուցին Եւ հինաւորաց Հոռվմայ գորութիւնը խորտակեցին : Ո՛րչափ ալ ստեղ նայինք այս բնութեան տեսարաններուն վրայ՝ դարձեալ նոր ու զարմանալու արժանի բաներ կտեսնենք, Եւ անոնք շատ անգամ սրտերնուս մէջ մեր մանկութեան յիշա-

տակներն արբընցընելով քաղցր ուրախութիւն մը, անմեղութեան ու երջանկութեան համը կուտան մեզ :

Ինչէր կան ըսելու նաեւ կենդանեաց վրայ, անոնց կազմութեանը, յատկութեանցը, բնական ազդեցութեանը, բնաւորութեանցը, սովորութեանցն ու գործոցը, Եւ Եւ մէջերնեն անոնց վրայ որ իրենց սաստիկ փոքրկութեամբը գրեթէ աչքի ալ չեն երեւար : Դիտէք արդեօք կարիլ մի շրոյն մէջ ճրջափ պզտիկ անասնիկներ կան. այնչափ որ քանի մը միլիոն մէկտեղ զալով՝ հազիւ կընան աւազի մը հատին մեծութիւնն ունենալ. Եւ սակայն այս ամենափոքրիկ արարածներն ալ իրենց համար ունին շղեր, երակներ, Եւ շարժելու՝ սնունդ առնելու, աճելու գործարաններ. ունին նաեւ իրենց համար սեր, ատելութիւն Եւ մասնաւոր սովորութիւններ : Այս խոտաճարակ Եւ մասկեր կենդանիք ալ իրենց Հայոց — Զորերն ունին, ուր Հայկեր ու Ներքովներ սոսկալի արիւնանեղ պատերազմներով իրարու կյաղթեն :

Դարձնենք աչքերնիս պողիպողներուն՝ այսինքն Ովկիանոսի այն կենդանի ծաղկանց վրայ, որ նրբաբէլ բենեզի ու գունազեղ նկարներու պէս սկաւառակաճեւ, հովանարածեւ ու ցցունաճեւ կբացուին : Դիտեցէք մէկ մը բազմարիւ կակղամիս կենդանիները, տեսէք վրանին ինչ գեղեցիկ ձեւեր ու գոյներ ունին. որ ոչ մեր ճարտարները կարող են այնպիսի վայելուչ բաներ շինել, ոչ ոսկերիչք այնպիսի զարդեր գործել,